

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 3 (Aralık/December 2020), s. 93-102.
|| Geliş Tarihi-Received: 21.11.2020
|| Kabul Tarihi-Accepted: 21.12.2020
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675

Fülül ile Yapılan Büyünün Divan Şiirindeki Akisleri

Reflections of Magic Performed with Fülül on Divan Poetry

Osman Kufacı*

Öz

Genel olarak “Herhangi bir şeyi olduğundan farklı yansıtmak” şeklinde tarif edilen sihir, büyü ile eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte daha kapsamlıdır. Eski medeniyetlerde ve kültürlerde yaygın olan büyü İslamiyet öncesi Türk kültüründe de görülmektedir. İslam’ın şiddetle yasaklamasına rağmen Osmanlı toplumu da bu konuya ilgi duymuştur.

60 yerde sihir ve türevlerinin geçtiği Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber’e sihir/büyü yapılması girişiminden bahsedilir. Kutsal kitapta kesin ve açık bir dille sihir/büyü yapımının yanlışlığına/çirkinliğine işaret edilir. Kutsal kitapta yer alması ve her devirde toplumu ilgilendirmesi sebebiyle büyü ile ilgili hususlar İslam âlimlerinin dikkatini çekmiştir. Sihirle ilgili bir literatürün de oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Büyü yapımında birçok malzemenin kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri fülüldür. Bu kavrama divan şiirinde umumiyetle “karabiber” manasıyla sevgilinin beni ile ilgili olarak şiirlerde yer verilmiş ve zengin çağrışımlar okuyucunun zihninde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada önce sihir kavramına dair kısa bir bilgi verildi. Fülül ile yapılan büyüü çeşitli şekillerde ele alan şiirler tasnif edildi. Örnek beyitler eşliğinde fülülle yapılan büyüye dair açıklamalar yapıldı. Bu çalışma ile toplumda görülen bir hadisenin edebiyattaki yansıması gözler önüne serildi. Böylece sihir/büyü bağlamında yapılacak olan araştırmalara katkı sunmak istenildi.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, fülül, büyü.

Abstract

Sorcery, which is generally described as “reflecting things differently from their actual nature”, is used synonymously with magic, but is more comprehensive. Magic, which was a common practice in ancient civilizations and cultures, is also observed in pre-Islamic Turkish culture. Despite being strictly prohibited by Islam, this subject attracted interest from the Ottoman society as well.

In the Qur'an, which contains 60 mentions of magic and its derivatives, an attempt to cast magic on the Holy Prophet is mentioned. In the Holy Book, the fallaciousness/vileness of sorcery/magic is emphasized with a clear language. Matters related to magic have been attracting the attention of Islamic scholars as they are included in the Holy Book and have been important for the society in all ages. It would be accurate to say that a literature regarding magic has emerged as well.

It is known that many ingredients are used to perform magic. One of these ingredients is fülül. In Divan poetry, this concept was included with a meaning of “black pepper” to refer

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: osmankufaci@hotmail.com, ORCID: [0000-0002-8505-6518](https://orcid.org/0000-0002-8505-6518).

to the beauty spot of the lover, and it was aimed to evoke rich connotations in the mind of the reader.

In the present study, first, brief information was presented regarding the concept of magic. Poems mentioning magic performed with füflül were listed. Supported by couplet examples, explanations were made regarding magic performed with füflül. With the present study, the reflection of a practice observed in the society on literature was revealed. This way, it was wanted to contribute to the researches to be done in the context of sorcery/magic.

Keywords: Divan poetry, fulful, magic.

Giriş

*İslâm Ansiklopedisi'*nde "sihir" maddesinde kelimenin sözlükte "bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, aldatmak, oyalamak; birinin ilgisini çekmek, gönlünü çelmek." anlamlarında bir mastar olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca "hile, aldatma; sebebi gizli kalan iş." anlamlarında isim olarak kullanılmasına (Çelebi 2009: 170) dikkat çekilmektedir. *Kamus-ı Türki* müellifi Şemseddin Sâmî (1900: 355) sihir kavramına 1. "Büyü, büyücülük, göz bağıcılık." 2. "Sihir kuvvetini hâiz olan câzibe-i şedîde, fettânlık.", 3. "Şiir ve fesâhat gibi insânı meftûn eden hüner ki buna sihr-i helâl dahi derler, yani haram olmayan büyücülük." olmak üzere üç anlam verir. *Türkçe Sözlük'*te (Parlatır vd. 1998: 1980) kelimenin "büyü, bağı" anlamı bulunur. Kur'an'da sihir mefhumunun gözbağıcılığı, yalan, ilim, cünun (çılgnlık, delilik) ve haktan döndürülme anlamlarında yer aldığı görülür (Polat 2015: 216). Yukarıda zikredilen iki sözlükte verilen karşılıklar kelimenin Türkçede "büyü" anlamında kullanımına işaret etmektedir.

Öte yandan büyüün eş anlamlıları arasında sihir kelimesi de sayılmaktadır. Ancak sihir büyüye nazaran daha kapsayıcıdır. İkisi arasında bazı farklar mevcuttur. Ayrıca sihirbaz ile büyücü Türkçede aynı anlamda kullanılmaz. Büyücüler genellikle gözle görülmeyen varlıkların yardımını temin eden, çeşitli teknikler, usuller, malzemeler ve sözler kullanmak suretiyle bir amaca yönelik işler yapan kimselerdir. Sihirbazlar ise el çabukluğu marifeti ve renk yanılmasına dayalı bir sanat icra eder. Hokkabazlık yapımlarından, insan görüşünü aldatmalarından da söz edilir. Sihirbazlar illüzyon, hipnoz gibi çeşitli teknikler uygulayıcılar (Tanyu 1992: 501). Büyü Türkçe, sihir ise Arapça kökenli kelimelerdir.

Arapça sihir kelimesi yerine büyü ve tılsım kelimelerinin kullanımı söz konusudur. Lakin tılsım, büyü ve sihirden farklı bir niteliğe sahiptir. Tılsım ve büyü fayda temin etme bakımından birbirine yakın durmaktadır. Ancak büyü yapmak için kesinlikle gizemli güçlere sahip bir büyücünün olması gerekir. Tılsımda böyle bir zaruret yoktur. Büyüde hedeflenen karşıdaki insana zarar verme tılsımda görülmez. Tılsım yapılan nesneyi taşıyan insan tılsımlanmış olur. Büyüde tatbik edilen varlık insanın tılsımda insanın yerini nesnelere alır. Aradaki en büyük fark budur (Dülger 2006: 12). Kelimeler aynı manayı karşılıyor/eş anlamlı gibi görünürken kullanım alanlarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Meşhur Müslüman düşünürlerden İbn Haldun (öl. 1406) büyü ile ilgili görüşlerini açıklarken büyüü üçe ayırır. Ona göre herhangi bir alet edevat kullanmadan yapılan büyü sihirdir. Birtakım gizli güçlerden yardım alınarak yapılan büyüye tılsım adını verir. İnsanların hayal dünyasının etki altına alarak hakikati farklı gösteren büyüye ise şa'vede' ve şa'beze demiştir. Üçüncü olarak zikredilen büyüün gerçekliği yoktur. Ancak ilk iki büyü gerçektir (Karadaş 2004: 112). İbn Haldun gibi bir İslam düşünürünün büyü ile ilgili kafa yorması dikkat çekicidir. Bu durum toplumdaki büyü gerçeğini göstermektedir.

Sihir ile ilgili kavramlar Kur'an'da 60 yerde geçmektedir. Tanrılık iddiasında bulunan kişilerle peygamberler arasında hak-batıl mücadelesi dile getirilirken bu

kavramla ilgili kelimelere yer verilir (Akyüz 2017: 96). İslam tarihinde sihre karşı farklı inanç ve tutumlar olmakla birlikte genel olarak sihrin hakikatinin bulunmadığı, maddi ve manevi bir etkiye sahip olduğu şeklinde iki farklı görüş ön plana çıkmıştır (Akyüz 2017: 90). Yahudilerden Lebid, Hz. Peygamber'e sihir/büyü yapma teşebbüsünde bulunur. Ancak Allah'ın izniyle bu girişim neticeye ulaşmamıştır. Allah Teâlâ durumu Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Lebid sihri yaptığında Peygamber'imizin vücudunda bir aksaklık ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber Kur'an okumak suretiyle (Felak ve Nas sureleri) büyüü iptal etmiştir (Akyüz 2017: 117-18). Bu durum sihrin/büyünün Allah'ın izni olmadan insana zarar vermeyeceğini, Kur'an ayetlerinin büyüünün etkisini ortadan kaldıracığını ispat etmektedir.

Tarihin ilk çağlarından itibaren insanlar büyüyle/sihirle, tabiatüstü güçlerle bir şekilde ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu ilişkinin nedenlerini inceleyen bir çalışmada büyüye başvurma sebepleri "belirsizliği giderme ve geleceği bilme arzusu, özel yaşam başarısızlığına neden bulma ihtiyacı, tıbbi/biyolojik rahatsızlığının kaynağını büyüye bağlama, büyü bozmak için büyüye başvurma, 'cin musallat olduğu' inancıyla büyüye başvurma, bireysel merakların tatmini gibi nedenler" (Kartopu ve Ünalın 2019: 395) olarak sıralanır.

Kur'an-ı Kerim sihir/büyü yapılmasını çirkin ve şer bir davranış olarak niteler. Bu tavrın her aşırda olduğunu beyan eder. Büyünün insanda yapabileceği kötü tahribattan ancak Allah'a sığınarak kurtulunabileceğini açıklar. Hz. Peygamber'e Yahudiler tarafından yapılmak istenen sihri bu konuya örnek olarak verir (Polat 2015: 216). Böyle bir açıklama yapılmasına karşın sihre/büyüye ilginin devam ettiği söylenebilir.

Mezopotamya, Roma, Mısır medeniyetlerinde ve Orta Asya Türk kültürü gibi eski medeniyet ve uygarlıklarda büyü faaliyeti ve büyücülük yaygın bir şekilde mevcuttu. Kadim medeniyetlerde büyücüler saygın bir konumdaydı. Zira o, toplumun bilge kişisiydi. Dolayısıyla onun görüşü ve söylemleri önem arz ediyordu (Murat vd. 2019: 63). Ayrıca toplumsal olaylarda etkili kimselerdi. Şifa dağıtıcı rolleri de bulunmaktaydı.

İslam'a uygunluğu bakımından sihir ikiye ayrılabilir. İlki "muazzimûn" denilen sihirbazların İslam dinine bağlı kalarak cin ve ruhları emrine itaat ettirmek için yaptığı sihirlerdir. Bunların kaynağı, cinleri emri altına alan Hz. Süleyman'dır. Bu sihirler, kişinin ve toplumun yararınadır. Çeşitli felaketlerden kurtulma ve zararlı olaylardan korunma amacıyla yapılır. Bu sihre beyaz sihir (ak büyü) adı verilmiştir (Bulut 2003: 63). Kur'an-ı Kerim'de kesin bir dille yasaklanmasına rağmen uygulamada çeşitli belaların defî için sihir yapıldığı bilinmektedir.

İslam dininin büyü tanımına uygunluğu bakımından ikinci sihir çeşidi insanlara zarar vermek amacıyla yapılır ve kara büyü denir. Bir insanı hasta etmek, sakatlamak, karı koca arasını bozmak vb. kara büyüye örnek teşkil eder (Bulut 2003: 63-64).

İslam'da haram kılınmasına rağmen Osmanlı toplumunda büyülerin nasıl yapıldığını anlatan kitapların bulunması ve bazı büyü ritüellerinin edebî metinlere aksetmesi toplumda büyüye olan ilginin tezahürüdür.

Kendine has bir estetik sistemi olan divan şiiri sosyal hayatta bir vakıa olan büyü yapımına da kayıtsız kalmamıştır. Büyü ve büyü yapımı ile ilgili bilgileri estetik yapısı içerisinde şiirlerde işlemiştir. Bununla birlikte divan şairi sanatını ortaya koyarken/icra ederken sihir mefhumundan yararlanmıştır. Sihir ve büyü ile ilgili kavramların şiire mistik ve mucizevî çağrışımlar katacağı ve şiiri güçlendireceği düşüncesiyle şairler sihir mefhumuna sıklıkla yer vermişlerdir (Karaman 2015: 1503). Divan şiiri estetiği içerisinde sevgilinin güzellik unsurlarının sihir yaptıkları hayal edilmiştir.

Eski zamanlardan beri sihir işi ile uğraşanların birtakım malzemelere başvurdukları bilinir. Bunlardan biri de fülfüldür. Ayverdi (2020: 394) ve Devellioglu (1993: 271) fülfüle karabiber manası vermiştir. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* adlı eserde (Tulum 2011: 735) kelimenin biber, piper manası yer alır. Hüseyin Remzî “Nebatiyyeden olup biber tesmiye olunan bahara denilir ki iki nev’ olup birine şekilde gösterildiği vechle fülfül-i esved ve diğere dahi fülfül-i ebyaz itlak olunur.” (Hüseyin Remzî, II/1305: 77) şeklinde bir bilgi verdikten sonra tıpta kullanım alanlarından bahseder. Hüseyin Remzî’nin verdiği bilgiden fülfülün siyah ve beyaz renkli çeşidinin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “fülfül-i ahmer” tabiri de divan şairinin kelime hazinesi arasındadır (Kufacı 2019: 434). Ancak divan şiirinde fülfül umumiyetle karabiber karşılığında kullanılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu fülfül ile yapılan büyü oluşturmaktadır. 150 kadar divanın taranması sonucu elde edilen şiirlerin tasnif edilmesi neticesinde fülfülle yapılan büyüye yer verilen beyitler incelendi. Ancak konu ile ilgili oldukça az sayıda örnek bulabildiğimizi de ifade etmekte yarar vardır. İlgili beyitlerin dil içi çevirileri beytin altına kaydedildi.

Fülfül ile Yapılan Büyünün Divan Şiirindeki Akisleri

Fülfül ile yapılan büyüye dair ilgili iki kaynaktan bilgi aktarmakta yarar bulunmaktadır. Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katî*’de “fülfül der ateş etkenden” maddesinde ateşe biber dökmekten maksadın, muhatabı mustarip, sabırsız ve kararsız eylemek olduğunu söyler. Bu uygulamanın menşei olarak bazı efsun yapanların sevgilisi dik kafalılık yaptığında birkaç efsun edilmiş/okunmuş biber tanesini ateşin üzerine atmalarına dayandırır. O taneler ateşte yandıkça sevgili de etkilenir ve kararsız olup zikredilen âşığın yanına gelmedikçe sıkıntıdan kurtulamayacağını ekler (Mütercim Âsım Efendi 2009: 259). Okunacak efsun, ilgili maddede belirtilmemektedir. Bununla birlikte büyüünün yapılaş şekli ve etkisiyle ilgili verilen bilgiler oldukça kıymetlidir.

Diğer bir kaynak ise İmam Cafer-i Sadık Hazretlerinin kaleme aldığı *Yıldıznâme* adlı eserdir. Bu eserde yirmi bir tane biber tanesinin alınması, “Hubbû ve innehu lihubbû bilhayr lişedidün” duasının okuyup biberlerin ateşe bırakılması, bu işleme günde üç kez sabah, öğle ve akşam yedi gün devam edilmesi tavsiye edilmektedir. Büyü yapılan şahsın, büyü yapanın aşkıdan deli divane olacağını ve asla ayrılmayacağını iddia eder (İmam Cafer-i Sadık 2016: 291). *Yıldıznâme*, okunması gereken efsunu bildirmesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca iki kaynağın da birbirine paralel bilgi vermesi dikkat çekicidir.

Ahmet Talât Onay’ın naklettiği Eşref Paşa’ya (ö.?) ait beyitte âşık etmek için karabiber tanesine efsun okuyup ateşe atmak işlenmektedir. Beyitteki efsundan kasıt *Yıldıznâme*’de zikredilen sözler olmalıdır:

Atarlar âteş içre fülfülü efsun edip aşka
Şerâr-ı cezbeyi dilde hayâl-i hâl-i yâr eyler (Onay 1993: 375)

“Aşk için fülfülü ateş içerisine efsun okuyup atarlar. Sevgilinin beninin hayali gönülde cezbe kıvılcımını çıkarır.”

Başda dil bâgını ol kâkül-i sünbül götürür
Hâli sihr eylemege dâne-i fülfül götürür (Erdoğan 2017: 174)

“Baş üzerinde gönül bağını o sümbül gibi olan kâkül götürür. Beni sihir yapmak için fülfül tanesi götürür.”

Bursalı Rahmî'nin (öl. 1567-68) yukarıdaki beytinde "dil bağı" (gönül bağı/zinciri) ibaresi deliliğe işaret etmektedir. Zira dil bağı/gönül bağı/zinciri sevgilinin sümbül gibi olan kâkülüdür. Bilindiği üzere eski zamanlarda deliler zapt edilmek için zincirle bağlanırdı. Ayrıca âşığın gönlünün sevgilinin saçının çengelinde asılı olduğu imgesi de divan şiirinde yaygındır. Ancak bu beyitte delilerin zincire vurulması hadisesinin ağır bastığı söylenebilir. Bu sosyal hakikatten hareketle beyit âşık ve sevgili merkezinde kurgulanmıştır. İkinci mısradaki şair sevgilinin güzellik unsurlarından hâlin/benin sihir yapmak üzere karabiber tanesi taşıdığı hayaline yer verir. İki mısra birlikte düşünüldüğünde beyitte karabiber tanesi ile âşığı sevgilinin aşkıyla delirtmek için yapılan bir büyü mazmununu açığa çıkarmaktadır:

*Saldı hâlel nizâm-ı dil ü dîne kâkülün
Verdi şikest reng-i güle bûy-ı sünbülün
Dökdü cihâna tohm-ı füsûn hâl-i fülfulün
Açdı metâ-ı âlmı rûhsâr için gülün
Sende bu denlü fitne nedendir dedim dedi
Âsâr-ı aşk sûziş-i cânun durur senin* (Okcu 2014: 250)

"Saçının perçemi, gönül ve din düzenine bozukluk getirdi. Sümbülünün kokusu, gülün rengini kırdı (giderdi). Karabiber gibi olan benin, büyü tohumunu dünyaya döküp saçtı... (Senin) gül(e benzeyen yüz)ün kırmızı servetini yüz (göstermek) için açtı. Sende bu kadar fitne/karışıklık çıkarmak niçin (bulunmaktadır) dedim. Dedi ki, aşkın belirtileri senin canını/canına yakmaktadır/tesir etmektedir."

Şeyh Gâlib'in (öl. 1799) kaleme aldığı yukarıdaki bentte sevgilinin çeşitli güzellik unsurları tasvir edilmektedir. Sevgilinin kâkülü/perçemi, kapalı istiare yapılarak, gönül ve din (ülkesinin) düzenini bozan bir kâfir olarak hayal ediliyor. Yanaklardan aşağı dökülen uzun saç ise sümbül imgesiyle okuyucunun zihninde canlandırılıyor. Bu saçın kokusu gülün güzel rengini ortadan kaldırıyor. Dördüncü mısradaki ise sevgilinin yüzünü göstermesi, gülün kırmızı hazinesini açması olarak yorumlanıyor. Çalışma konusuyla alakalı olmak üzere üçüncü mısradaki sevgilinin karabiber gibi olan beninin büyü tohumunu dünyaya attığı ifade edilmektedir. Burada şair güzel sevgilinin karabiberi andıran beninin herkesi büyülediğini belirtmektedir. Dolayısıyla karabiber tanelerinin büyü işinde kullanıldığı ima ediliyor. Aşağıdaki bende dayanılarak karabiber tanesi ile "celb-i muhabbet ve teshîr", yani sevgiyi çekme ve birini ele geçirme, kendisine hizmetkâr etme büyüünün yapıldığı söylenebilir. Zira en son mısradaki "aşkın belirtileri senin canını/canına yakmaktadır/tesir etme" sinden bahsedilmektedir. Bu ibare karabiber tanesinin ateşe atılması suretiyle yapılan aşk/âşık etme büyüünün alametlerinin âşığın canında görülmesi manasında okunabilir.

*Hâlün içinde mü degül kâtib-i lem-yezel komuş
Fenn-i füsûnu büsbütün dâne-i fülful üstine* (Taş 2004: 469)

"Benin içinde (görünen) kıl değildir. Büyü hünerini tamamen karabiber tanesi üzerine o Ebedî Kâtip koymuş..."

Vahyî (1660-1718), sevgiliyi ele aldığı beytinde üzerinde/içinde kıl olan bir "ben" tasviri yapmaktadır. Şaire göre benin üzerinde görünen kıl değil, Ebedî Kâtip olan Allah'ın koyduğu büyü hüneridir/ilmidir. "Büsbütün" ibaresinin "tamamen" manası büyü yapılırken karabiber tanesinden istifade edilmesini açığa vurmaktadır. Beyitteki hayal, karabiber tanesi ile büyü yapılması hadisesi üzerine kurgulanmıştır.

*Dil-i bî-çâre karâr eyleyecek yir bulmaz
Hindû-yı zülfün oda salduğün fülfulini* (Ersoy 2010: 498)

“Zavallı gönül, senin Hintli (gibi siyah) saçın karabiberini ateşe attığı için duracak yer bulamaz...”

Münîrî'nin (öl. 1520) aşağıya alıntılanan beyti karabiber ile yapılan muhabbet büyüünün nasıl yapıldığını açık seçik izah etmektedir. Sevgilinin Hintli (gibi siyah) saç karabiberini (benini) ateşe attığı için zavallı gönül duracak yer bulamamaktadır. Sevgilinin saç siyah renginden ötürü bir Hintliye, beni karabibere, yanağı ateşe benzetilmektedir. Sevgilinin yanağındaki ben, Hintli saçın ateşe karabiber atması olarak düşünülmüştür. Yani Hintli saç, ateşe (yanağa) karabiber (ben) atarak gönle büyü yapmıştır. Bu yüzden zavallı gönül yerinde duramıyor ve deli divaneyeye dönüyor.

Kararup bagrum gider 'aklum başumdan ey perî
Dâyimâ haddüñde gördükçe o sevda fülfülü (Çeltik 2017: 526)

“Ey peri! Sürekli yanağında o siyah biberi/kara fülfülü (beni) gördükçe bağrım kararup aklım başımdan gider.”

Karabiber büyüünün niteliği istenilen kişinin âşık olmasını sağlamaktır. Beyitlerde bu büyüünün âşık etme konusundaki tesiri ön plana çıkmaktadır. Bununla alakalı olarak Ahmed-i Rıdvan'ın (öl. 1528-38) şiirinde büyü ve bu kavramla ilgili lafız geçmemektedir. Ancak “aklı başından gitmek” deyiimi karabiber ile yapılan büyüye atıfta bulunmak üzere beyitte yer almaktadır. “O sevda karabiberini gördükçe aklın baştan gitmesi” karabiber büyüüne maruz kalan kişinin aşktan divane olmasına işaretir.

Âteşîn ruhsârı üzre hâli vâsfında sözüm
'Âşık-ı bî-dillerüñ agzın yakar fülfül gibi (Küçük 1994: 430)

“Ateş gibi yüzü üzerinde bulunan beninin övgüsünde benim sözüm ürkek âşıkların ağzını karabiber gibi yakar.”

Divan şairlerinin amacı toplumdaki kültürel hadiseleri anlatmak değildir. Onlar sosyal ve kültürel unsurları şiirlerine duygularını daha iyi ifade edebilme ve şiirlerini zenginleştirebilme aracı olarak kullanmışlardır. Bundan dolayı karabiberle yapılan âşık etme büyüünün de belli kısımlarını şiire konu etmişlerdir. Bâkî (öl. 1600) de büyüünün ateşin üzerine atılarak yapılması gözlemine şiire yansıtır. Şair, sevgilinin yüzünü ateşin/ateş gibi kırmızı/ateş gibi sıcak olarak vasıflandırır. İlâveten ateş gibi yüzde bulunan benden bahseder. Beyitte fülfülün/karabiberin de geçmesi beytin mazmunun karabiber büyüü olduğunu kanıtlamaktadır.

Gördüğüm gündün beri sad dâne hâl-i ruhların
Dilde tesbihimdir ol fülfül gibi çok benlerin (Macit 1997: 374)

“Yanağındaki yüz tane beni/yüzlerce beni gördüğüm gündün beri o karabiber gibi çok benlerin gönülde tespihimdir.”

Karabiber taneleri ağaçta salkım hâlinde bulunur. Bu salkımlardan elde edilen yemişler kurutularak karabiber taneleri elde edilir. Nedîm (öl. 1730), aşağıdaki beytinde bu husustan yararlanır ve sevgilinin yanağındaki benleri karabiber imgesiyle tasvir eder. Beyitte ben ve karabiber ile tespih arasında iham-ı tenasüp sanatı gerçekleştirilmiştir. Zira her üç nesne de tanelidir. Fakat burada asıl dikkat çeken nokta sevgilinin yüzündeki benlerin (yani sevgili) görüldükten sonra o karabiber tanesi gibi olan benlerin dilde/gönülde/lisanda zikredilmesidir/yâd edilmesidir. Dikkat edilirse bu beyitte de görme eylemi dolayısıyla muhatabın (âşık edilmek istenen şahsın) aşırı derecede aşka düşmesi karabiber ile yapılan büyüü zihinde çağrıştırmaktadır.

Ey ki mihründen zemîn ü âsumân germ olmağa
Şeb spend olmuşdur encüm fülfül ü âzer güneş (Tarlan 2005: 70)

“Ey sevgisinden yer ve göğün hararetlenmesi/heyecanlanması için gecenin, tütsü; yıldızların, karabiber; güneşin de ateş olduğu (Sultan Mehmet)!”

Ahmet Paşa'nın (öl. 1496-97) Fatih Sultan Mehmet övgüsünde kaleme alınmış kasidesindeki beyitte “sıcak” manasına gelen “germ” kelimesi “ol-” yardımcı fiiliyle birlikte “hararetlenmek, heyecanlanmak” anlamında kullanılmıştır. Beyitte gece, tütsüye; yıldızlar karabibere; güneş de ateşe teşbih edilmiştir. Burada karabiber tanelerinin ateşe atılmasıyla yapılan “âşık etme” büyüsü doğrudan bahis konusudur. Dikkat çeken iki husus vardır. İlki karabiber büyüsünün tesiri “mihründen germ olmağa” (senin sevginden heyecanlanması/hararetlenmesi) ibaresi ile gözler önüne serilmektedir. İkincisi karabiber büyüsü yanında sipend/üzerlik tohumunun da aşk için yapılan büyüler arasında kullanılmasıdır. Aşkın devamını sağlamak için güzel bir kokuya sahip üzerlik tohumu ateş üzerine atılmış (Onay 1993: 374-75). Beyit Fatih Sultan Mehmet'in sevgisi üzerinden karabiber yapımıyla alakalı doyurucu bilgiler vermektedir.

*Hat degüldür fülful-i hâlin nigâr idüp gubâr
Sayd için Emrîyi saçmışdur gül-i ruhsârına* (Saraç 2002: 236)

“(Sevgilinin yüzünde görünen) ayva tüyleri değildir, sevgili, ben karabiberini toz haline getirip Emrî'yi avlamak için yanağının gülüne saçmıştır.”

Divan şairleri sevgiliye ait güzellik unsurlarını bazen hüsn-i talil sanatı gerçekleştirerek hayal ederler. Bilindiği üzere hüsn-i talil heyecana bağlı bir sanat olarak beyitlerde dikkat çekmektedir. 16. Yüzyıl şairlerinden Emrî de aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerini hüsn-i talil sanatıyla ele almıştır. Sevgilinin beni karabibere, yanağı güle teşbih edilmiştir. Ona göre sevgilinin yüzünde görülen ayva tüyleri değildir. Sevgili sanki ben karabiberini toz haline getirip Emrî'yi avlamak için yanağının gülüne saçmıştır. Beyitte karabiber ile aşk büyüsü yapma vakiasından hareket edilmiştir.

*‘Aceb mi ‘âşıguñ sabr u karârı olmasa bir dem
Hemîşe hâl ü ruhsârûñ kor âteş üzre fülfüller* (Ünver 2010: 397-398)

“(Ey sevgili!) Âşık bir an (olsun) sabırlı ve sakin olmasa buna şaşılır mı? Zira (senin) benim ve yanağın ateş üzerine karabiber (tanesi) saçar.”

16. yüzyıl şairlerinden Gelibolulu Sürûrî, âşığın sabır ve sakinliği terk etmesini hüsn-i talil çerçevesinde değerlendirmektedir. Sevgilinin beni ve yanağının ateş üzerine karabiber saçması âşığın sabır ve sakinliğini almakta ve onu divaneye çevirmektedir. Zira delilerin bir yerde duramadıkları bilinen bir hakikattir. Ben siyahlığı dolayısıyla karabiber, yanak da kırmızı rengi sebebiyle ateş olarak tahayyül edilmiştir.

*Dillerin yakmak gerekdür gâlibâ ‘âşıkınıñ
Ol sebebden hâline teşbîh iderler fülfüli* (Atacan 2014: 322)

“Galiba âşığın dillerini yakmak gerektir. O yüzden benim karabibere teşbih ederler.”

Yukarıya kaydedilen *Hafız Mehmet Tahir Efendi Divanı*'nda yer alan beyti tevriye sanatı perspektifinde yorumlamak mümkündür. Karabiber yakıcı/acı bir maddedir. Beyitte dil kelimesi gönül ve ağızdaki organ manasıyla düşünülebilir. “Dillerini yakmak” ibaresinin ilk akla gelen anlamı ağız içerisindeki organ olan dilin yanmasını/yakılmasını yani “keskin, sert ve ısırtıcı bir duyum vermek” (Parlatır vd. 1998: 2371) manasını ihtiva eder. Gönül yakmak deyimi, “aşk acısı ile kıvrandırmak” (Parlatır 2007: 401) anlamında kullanılan bir deyim olup “dillerini yakmak” ile aynıdır. Beyitte asıl kastedilen mana da budur. Sevgilinin benim âşığın gönlünü yaktığı şeklinde bir anlam meydana

çıkılmaktadır. Lakin deyimim şiirde yer alışı karabiber ile yapılan âşık etme büyüsunü akla getirmektedir.

*Yanağın hâl-i hindûsu ne sâhirdir nigârâ kim
Semender-vâr olmuşdur ana dün gün mekân âteş* (Tarlan 1997: 299)

“Ey güzel! Yanağının Hintli beni öyle bir sihirbazdır ki gece gündüz onun mekânı semender gibi ateş olmuştur.”

Ateşte yanmayan bir hayvan olan semender, divan şairleri tarafından birçok imgeye konu edilmiştir (Canım 2016: 503). Sevgilinin beninin benzetildiği bir diğer unsur ise semenderdir. Bu iki unsurun aralarındaki benzetme yönü mekânlarının ateş olmasıdır. Necâti Bey’in (öl. 1509) beytinin kompozisyonun anlaşılması için fülfül büyüü yapılırken tanelerin ateşe atılması göz önünde tutulmalıdır.

*Dâne-i hâl değil cennet-i ruhsârînda
Âdem-i bî-dili ser-geşte eden fülfüldür* (Tuğluk 2007: 666)

“Cennet gibi yanağında görünen ben tanesi değildir, âşıkları şaşkın eyleyen/aqlını başından alan karabiberdir.”

Abbas Vesîm Efendi (öl. 1760), nakledilen beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından benini ele alır. Sevgilinin yanağını cennet olarak hayal eder. Şairin muhayyilesinde sevgilinin yanağında görünen ben tanesi değil, âşıkları şaşkın eyleyen/aqlını alan bir fülfüldür. Yukarıda değinildiği üzere çeşitli sözler söylenerek fülfül tanesi ateşe atılmış, böylece muhatap çıldırarcasına âşık olurmuş. “Bî-dil” (âşık) ve “ser-geşte” (başı dönmüş) ibareleri nedeniyle sevgilinin beninin fülfüle teşbih edilmişinde akla fülfül ile yapılan büyü gelmektedir.

*Gül ruhlarında siyah benlerin fülfül gibi
‘Aqlım alır ben fakîrini dîvâne eder* (Canlı 2009: 372)

“Gül/Ateş yanaklarındaki siyah benlerin karabiber gibi aqlını alarak ben fakirini divane eder.”

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Hâfız Seyyid Ali Bedreddin Ulvî, sevgiliye olan delilik derecesindeki aşkını fülfül büyüü çerçevesinde ifade etmektedir. Sevgilinin yanaklarında bulunan siyah benlerin karabiber gibi aqlını aldığını, divane ettiğini iddia etmektedir. Divan edebiyatının son zamanlarında eser veren bir şairin beytinden fülfül ile yapılan büyüye rastlanması Osmanlı toplumunda ve edebiyatında bu büyüün aksini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Divan şiirinde fülfül ile yapılan büyü irdelenirken edebî metinler dışında, örnek beyitleri açıklamak üzere *Burhân-ı Katî* ve *Yıldıznâme* adlı iki kaynağa müracaat edilmiştir. Muhtemeldir ki havas kitapları incelendiğinde daha fazla kaynak ortaya çıkacaktır. Şairler şiirlerinde bu büyüye zengin çağrışımlara kapı aralayacak bir biçimde yer vermişlerdir. Sevgilinin âşığı çıldırtan güzelliği bu büyü vasıtası ile ortaya konulmak istenmiştir. Bu amaç güdülürken büyüün yapılarına ve etkilerine dair bilgiler vermekten de geri durmamışlardır. *Burhân-ı Katî*’de izah edilen fülfül büyüsunün bazı ayrıntıları şiirlerde geçmektedir. Bu da divan şairinin sosyal hayatla iç içeliğini göstermektedir. İlâveten divan şiiri metinlerinde bu büyüün yer alması toplumsal bir uygulamaya şairlerin kayıtsız kalamadığına işaret etmektedir. *Yıldıznâme* isimli kitapta geçen bu kadim büyüün divan şiirinin son dönemine kadar edebî metinlere yansıdığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akyüz, Erdoğan (2017). *Sihir Geleneği ve Kur'an'da Sihir Kavramı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.
- Atacan, Mehmet (2014). *Hafız Mehmet Tahir Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Ayverdi, İlhan (2020). *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi.
- Bulut, Halil İbrahim (2003). Sihrin Hakikatı ve Mucizeden Farkı. *Marife*, 1, 59-70.
- Cafer-i Sadık (2016). *Yıldızname* (çev. H. Mustafa Varlı). İstanbul: Esmâ Yay.
- Canım, Rıdvan (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yay.
- Canlı, Melek (2009). *Hâfız 'Ulûî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Çelebi, İlyas (2009). Sihir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 37, İstanbul: TDV Yay., 170-172.
- Çeltik, Halil (2017). *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi: 16.11.2020].
- Devellioğlu, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dülger, Elif (2006). *Evlîya Çelebi Seyahatnâme'sindeki Büyü, Sihir ve Falın Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, Mustafa (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi: 16.11.2020].
- Ersoy, Ersen (2010). *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Hüseyin Remzî (1305). *Lûgat-i Remzî*. C I-II, İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- Karadağ, Cağfer (2004). Büyü ve Din -İslâmî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme. *Usûl İslam Araştırmaları*, 1(1), 111-135.
- Karaman, Gülay (2015). Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (8), 1503-1536.
- Kartopu, Saffet ve Ünal, Abdurrahman (2019). Büyü ve Tabiatüstü Güçlere Başvurma Nedenleri Üzerine Bir Saha Araştırması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 379-399.
- Kufacı, Osman (2019). Divan Şairinin İmgelem Dünyasından Bir Örnek: Fülül. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6 (16), 433-449.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*. Ankara: TDK Yay.
- Macit, Muhsin (1997). *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Murat, Mualla vd., (2019). Keloğlan Masallarında Sihir veya Büyü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6 (10), 62-81.

- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı* (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs). İstanbul: TDK Yay.
- Okcu, Naci (2014). *Şeyh Gâlip Dîvânı*. Ankara: DİB Yay.
- Onay, Ahmet Talay (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Akçağ Yay.
- Parlatır, İsmail vd., (1998). *Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: TDK Yay.
- Parlatır, İsmail (2007). *Atasözleri ve Deyimler-II, Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Polat, Emanullah (2015). Felak ve Nas Sureleri Bağlamında Sihir Mefhumu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış, 14 (52), 203-220.
- Saraç, M. A. Yekta (2002). *Emrî Divanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Şemseddin Sâmî (1317/1900). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tanyu, Hikmet (1992). "Büyü", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C 6, İstanbul: TDV Yay., 501-506.
- Tarlan, Ali Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB Yay.
- Tarlan, Ali Nihat (2005). *Ahmet Paşa Divanı*. İstanbul: MEB Yay.
- Taş, Hakan (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.
- Tuğluk, İbrahim Halil (2007). *Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yay.
- Ünver, Niyazi Hakan (2010). *Gelibolulu Sürûrî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.

